

Züleyhâ adlı iki eseri daha olduğunu kaydederek. Âşık Çelebi, *Terceme-i Şeh-nâme*'nin yarısının yazılmış olduğunu bizzat müelliften nakletmektedir. A. Sır-ı Levend ise bir fotokopisinin kendisinde bulunduğunu belirttiği Celilî'nin küliyatı içinde *Yûsûf u Züleyhâ*'nın da mevcut olduğunu bildirmektedir (TDAY Belleten 1967, s. 99). Şairin ayrıca çeşitli şiir mecmualarında bazı gazellerine rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sehî, *Tezkire*, s. 114; a.e. (Kut), vr. 103^{a-b}; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 65^a-67^a; Latîfî, *Tezkire*, s. 119-120; Ahdi, *Gülşen-i Şuarâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 774, vr. 71^b-72^b; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 257-259; *Kesfû'z-zunûn*, I, 724; II, 1571; Gibb, *HOP*, III, 159-160; *Sicill-i Osmânî*, II, 81-82; Ergun, *Türk Şairleri*, s. 955-960; *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu* (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Kataloğu Yayınlarından, seri 4, nr. 1), İstanbul 1961, s. V; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 79, 111, 130, 142; a.mlf., "Celilî'nin Husrev ü Şirin'i", *TDAY Belleten* 1965 (1966), s. 103-127; a.mlf., "Divan Edebiyatında Hikâye", *TDAY Belleten* 1967 (1968), s. 99, 100, 102; İsmail Ünver, "Hâmidî'nin Türkçe Şiirleri", *TDe*, VI/1 (1974), s. 197-233; Hüseyin Ayan, "Hâmidî-zâde Celilî", *TKA*, XVII-XXI/1-2 (1983), s. 15-45; a.mlf., "Hâmidî-zâde Celilî'nin Leylâ vü Mecnûn'u", *TDA*, sy. 27 (1983), s. 67-93; a.mlf., "Celilî'nin Mehek-nâmesi", *TDEAr*, II (1983), s. 5-13; a.mlf., "Celilî'nin Hece-nâmesi", *EFAD*, sy. 14 (1986), s. 155-173; "Celilî, Hâmidizâde", *TA*, X, 125; Mecdud Mansuroğlu, "Celilî", *İA*, III, 66; Ziya Bakırcıoğlu, "Celilî Hâmidizâde", *TDEA*, II, 31-32.

HASAN AKSOY

CELLÂT

(جلال)

Arapça "kırbaçlamak" mânasına gelen celd masdarından mübalağalı ism-i fâil olan cellât, "kırbaçlayan, çeşitli eziyetler uygulayan" anlamına gelmekle birlikte daha çok ölüm cezalarını infaz edenler için kullanılmıştır. Cellâtlığın bir görev olarak ne zaman ortaya çıktığı tesbit edilememekte, ancak eski çağlardan beri var olduğu bilinmektedir. Eski Roma'da ölüm cezalarını önceleri halk yerine getirirken daha sonra bu iş için özel görevliler tayin edilmiştir. Avrupa ülkelerinde infaz görevinin değişik kişiler tarafından ifa edildiği, meselâ Ortaçağ'lar-da Almanya ve Rusya'da idam kararlarını bazan hâkimlerin uyguladığı kaynaklarda belirtilmektedir. Fransa'da XIII. yüzyıldan itibaren "yüksek adaletin infazcısı" sıfatıyla merkezde ve eyaletlerde cellâtlar bulundurulur, her idam için bunlara belirli ücretler ödenirdi.

İslâm dünyasında da ölüm cezalarının infazı için çeşitli kimseler görevlendirilmiştir. Asr-ı saâdet'te ölüme mahkûm olanların bizzat Hz. Peygamber'in emriyle boyunlarının vurulduğu bilinmektedir. Kettânî, Hz. Peygamber'in huzurunda sahâbeden Ali b. Ebû Tâlib, Zübeyr b. Avvâm, Mikdâd b. Amr, Muhammed b. Mesleme, Dahhâk b. Süfyân ve Âsım b. Sâbit'in ölüm cezalarını yerine getirdiklerini, bunlardan bazılarının bu işi birçok defa yaptığını yazmaktadır (*et-Terâtîbü'l-idâriyye*, II, 107-108).

Evliya Çelebi, "Esnâf-ı Cellâdân-ı Bîmân" başlığı altında bu zümreye ayırdığı bölümde, cellâtların pirinin Hz. Peygamber'in huzurunda bir katilin başını gövdesinden ayıran Eyyûb-i Basrî olduğunu söylemektedir. Ayrıca Eyyûb-i Basrî'nin infazdan önce öldürülecek kişiyi yıkattığını, teselli ettiğini, kelime-i şehâdet getirttiğini, boynunu kibleye çevirdiğini, kılıcı iki eliyle kullandığını, infazdan sonra ise hazır bulunanlara ruhu için Fâtiha okuttuğunu ve bu olaydan ibret almalarını hatırlattığını yazarak çok yaşlı ölen Eyyûb-i Basrî için Muâviye'nin Şam'da Paşa Sarayı civarında bir türbe yaptırdığını ilâve etmektedir (*Seyahatnâme*, I, 518). İbn Ferhûn, Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir ve Ömer zamanlarında da idam cezalarını yerine getirdiğini belirtmektedir. Daha sonraki İslâm devletlerinde ise bu cezaları "surtî"ler infaz ederdi (Atar, s. 216). Selçuklular'da bu görevin genellikle candar ve emîr-i hares tarafından yapıldığı bilinmektedir.

Osmanlı Devleti'nde cellâtlığın bir kuruluş olarak ne zaman ortaya çıktığı ve nereye bağlı olduğu bilinmemekle birlikte XV. yüzyıldan itibaren infaz için cellâtların kullanıldığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyılda padişahın koruma hizmetinde bulunan dilsizlerin ileri gelen devlet adamları ve hânedan mensuplarının idamlarını infaz ettikleri ve bunların da cellât olarak adlandırıldıkları görülmektedir (Peçuylu İbrâhim, I, 441). Teşkilât-taki yerleri tam olarak belirlenemeyen cellâtların bostancıbaşı ve çavuşbaşının emri altında çalıştıkları, esas teşkilât sarayda olmakla birlikte taşrada da cellâtların bulunduğu söylenebilir. Cellâtlar subaşı, asesbaşı ve İstanbul'da muh-zır ağasının elemanı olarak da görev yaparlardı. Sarayda cellâtbaşının emrinde birçok cellât, bunların da yamak ve şâkirtleri bulunurdu. "Üstâdân-ı Divân-ı Hümâyûn", "meydân-ı siyâset ustaları", "cemâat-ı cellâdân" adlarıyla anılan cellâtlar Topkapı Sarayı'nda ayrı bir bölük

Cellât ve cellâtbaşı (Ârif Mehmed Paşa, *Mecmûa-i Tesâvîr-i Osmâniyye*, İstanbul 1279, levha XIV)

teşkil ederlerdi (BA, KK, *Ruus*, nr. 255, s. 56). Bunların sayısı XVII. yüzyılda beş iken XVIII. yüzyılda yetmişe çıkmıştır (Pakalın, II, 526-527).

Cellâtların idam hükmünü infazı, mahkûmun statüsü ve seviyesine göre farklı olurdu. Padişah, vâlide sultan ve şeh-zadeler hânedan mensubu olduklarından eski Türk geleneğine göre kanlarının yere akması uygun görülmez, yay veya kementle boğularak öldürülürlerdi. İdam hükmünün tebliği ve infazında bazan bir veya birkaç devlet erkânı da hazır bulunurdu. 1622'de II. Osman'ın öldürülmesi esnasında cellâtlık görevini yapan cebecibaşı ve yardımcılarının yanında bizzat Vezîriâzam Kara Dâvud Paşa (Naîmâ, II, 230), meşhur cellât Kara Ali'nin kementle boğduğu Sultan İbrâhim'in idamında ise Sadrazam Sofu Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Hoca Abdürrahim Efendi ve yeniçeri ağası hazır bulunmuşlardı.

Devlet erkânı ve siyasî mahkûmların cezası kendi evlerinde, hapsedildikleri yerde veya sarayda infaz edilirdi. İdam emrini alan bostancıbaşı veya çavuş görevli cellâtlarla birlikte giderek emri hürmetle bildirir, mahkûmun abdest alıp namaz kılmasına, son arzusunun yerine getirilmesine müsaade ederdi. Bu seviyedeki mahkûmlar çok defa kararı metanetle karşılar, hatta cellâta latife yaptıkları bile olurdu. 1683 Viyana bozgu-

nundan sorumlu tutularak Belgrad'da kementle boğulan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa infazdan önce namazını kılmış, vücudunun toprağa düşmesi için bulunduğu odanın kilimlerini toplamış ve cellâda sanatını maharetle icra etmesini söylemişti (Silâhdar, II, 123-124). Aynı şekilde Budin Beylerbeyi Arslan Paşa cellât şâkirdi Tur Ali'den kabzayı sıkı tutup işi çabucak bitirmesini istemişti (Selânikî, I, 26-27).

Saraydaki infazlar birinci avluda Bâbüsselâm yakınında sağdaki çeşme önünde veya Divan Meydanı'nda yapılırdı. "Cellât Çeşmesi" adıyla bilinen bu çeşmenin ve ibret taşının ürpertici bir şöhreti vardı. Boyunları vurulan suçluların başları ibret için bu taş üzerine konulur, cellâtlar kullandıkları aletlerin kanlarını bu çeşmede yıkarlardı. Divan Meydanı'nda yapılan infazları padişah Kasr-ı Adl'den seyredebilirdi. Nitekim 1600'de isyan eden Hüseyin Paşa'nın idamını III. Mehmed Kasr-ı Adl'den seyretmiş, bunu farkeden mahkûm padişahıtan affedilmesini istemiş, ancak hükûm infaz edilmişti. Sarayda cellâtlar tarafından yapılan infazlar hakkında duyduklarını anlatan bazı Batılılar bu arada yanlış bilgiler vermişlerdir (bk. Eremya Çelebi, s. 156).

İstanbul'da saray dışında idam hükümleri daha çok Yedikule Zindanı'nda infaz edilirdi. Suçlu görülen devlet adamları önce burada hapsedilir, daha sonra çavuşbaşı veya bostancının nezâretinde birkaç cellât tarafından idam hükmü yerine getirilirdi. Fâtih Sultan Mehmed devrinin (1451-1481) ünlü veziriâzamı Mahmud Paşa 1474 yılında burada idam edilmiştir. Aynı şekilde 1595'te Sadrazam Ferhad Paşa Yedikule'de hapsedildiği odada boğularak öldürülmüştür (Selânikî, I, 384).

İdam hükmünü İstanbul dışında vilâyet ve kazalara ulaştıranlar bazan beraberlerinde cellât götürür, çok defa da gittikleri yerlerde beylerbeyi veya kadıdan cellât isterlerdi. Taşrada idam edilen siyasî mahkûmların kesik başları İstanbul'a getirilir ve Bâb-ı Hümâyün önünde teşhir edilirdi.

Âdi suçlardan mahkûm olanlar, sabıkalı hırsızlar şehrin belli yerlerinde ve özellikle suç işledikleri yerde, bazan soydukları ev veya dükkânın kapısı önünde asılırlardı. Suçluların infazdan önce veya sonra ibret için sokaklarda gezdirilmesi yahut belli bir yerde teşhir edilmesi âdeti. Askerî ocaklardan idama mahkûm olanların ölüm cezaları cellâtlar tarafın-

dan değil ocak içerisinde asesbaşının nezâretinde ifa edilirdi.

İdam edilen kimselerin mücevherleri dışındaki eşyaları genellikle cellâtlara ait olurdu. Bu tür eşya biriktirilerek yılda bir iki defa pazara götürülür, "cellât mezadı" adıyla topluca satışa çıkarılır, bedeli cellâtlar arasında paylaşılırdı. 1592 sipahi ayaklanmasında öldürülen yüzden fazla âsinin elbiseleri arabalarla bit pazarına götürülerek cellâtlar tarafından satılmıştı (Selânikî, I, 384). Cellât mezadında bazan çok değerli şeyler bulunur, fakat uğursuzluk getireceği inancıyla alıcısı az olduğundan bunlar umumiyetle değerinin çok altında fiyatla satılırdı.

Cellâtlar idamın şekline göre farklı aletler kullanırlardı. Bunların başında kılıç, çeşitli kementler, kiriş, yay, balta vb. gelmektedir. Evliya Çelebi, cellât yardımcılarının yedişer parça alet taşıdıklarını, "hiçbirisinin yüzünde nur eseri görülme-yip çehrelerinden zehir aktığını" söylemektedir (*Seyahatnâme*, I, 518).

Osmanlı sarayında cellât bulundurulması âdeti Tanzimat dönemine kadar devam etmiş, Sultan Abdülmecid bu uygulamaya son vermiştir. Bundan sonra infazlar ücretle tutulan kimselere yaptırılmıştır.

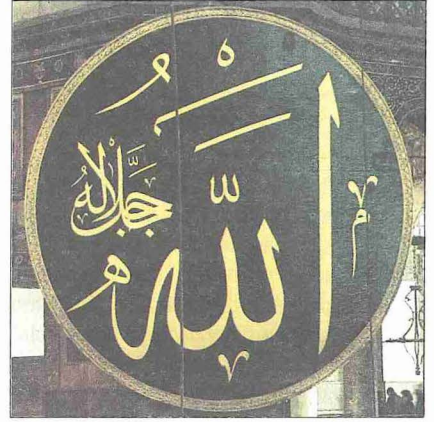
Türk toplumunda cellâtlara ve yaptıkları işe daima menfi gözle bakılmıştır. Ölümlerinde cesetleri normal mezarlıklara defnedilmeyerek cellât mezarlığında toprağa verilmiştir. İstanbul Eyüp'te böyle bir mezarlık bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, *Ruus*, nr. 255, s. 56; İbn Ferhûn, *Tebşirâtü'l-hükkâm*, Kahire 1301, II, 195; İbn Haldûn, *el-İber*, I, 185; Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman* (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, s. 173, 270; Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 26-27, 384; II, 439, 840, 846-847; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 441; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 517-518; Naimâ, *Târih*, II, 230; Silâhdar, *Târih*, II, 123-124; Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi (XVII. Asırda İstanbul)* (trc. H. D. Andreas-yan), İstanbul 1988, s. 156; d'Ohsson, *Tableau général*, III, 241; VI, 256, 258; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, I, 900-901; Danişmend, *Kronoloji*, III, 311, 319-320, 413; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, Ankara 1963, s. 118, 122, 124, 141; R. Ekrem Koçu, *Osmanlı Tarihinin Panoraması*, İstanbul 1964, s. 279-281; a.mf., "Cellad, Cellad Ocağı", *İst.A*, VI, 3426-3428; Uriel Heyd, *Old Ottoman Criminal Law*, Oxford 1973, s. 267, 269; Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara 1979, s. 216-217; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 107-108; Pakalın, I, 273; II, 526-527; TA, X, 127-129; Abdülkadir Özcan, "Asesbaşısı", *DİA*, III, 464.

MEHMET İPŞİRLİ

Celle celâluh lafzının "Allah" ismiyle birlikte yazılı olduğu bir levha - Ayasofya Camii / İstanbul

CELLE CELÂLUH

(جل جلاله)

Allah Teâlâ hakkında kullanılan bir saygı ifadesi.

"Büyüklik, ululuk, yücelik" mânâsındaki celâl ile aynı kökten türeyen ve "büyük ve yüce oldu" anlamına gelen **celle** fiilinden oluşmuş bir tabirdir. Allah lafzı ve Allah'ın isimlerinden biriyle zikredildiği yerde "azameti yüce ve ulu olan" anlamında bir saygı ifadesidir. Bunun yerine **celle şânuh** (şânı yüce olan) veya **celle ve alâ** (azametli ve yüce olan) ifadeleri de kullanılmaktadır. Hat sanatında lafza-i celâlin yanında onun karakterine uygun bir istifle yazılmaktadır. Bilhassa cami ve mescidlerin kible duvarlarına konulması âdet olan celi-sülûs levhalarında çok güzel istiflerine rastlanmaktadır (bk. CELİL; ZÜ'İ-CELÂL ve'İ-İKRÂM).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "cll" md.; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, "cll" md.; Kâmûs-ı Türkî, "celâl" md.; *Türk Lugatı*, "celâl" md.; Ahmed eş-Serbâsî, *Meusâ'atü lehü'l-esmâ'ü'l-hüsnâ*, Beyrut 1402/1981, I, 226-230, 402-409.

HULÛSİ KILIÇ

CELLE ŞÂNUH

(جل شأنه)

"Şanı yüce olsun" mânâsında Allah lafzının geçtiği yerde zikredilen bir saygı ifadesi (bk. CELLE CELÂLUH).